

Olga Sitarz

Prawna ochrona osób starszych przed przemocą w rodzinie i instytucjach opieki

Raport skrócony

Olga Sitarz –dr hab., profesor Uniwersytetu Śląskiego, specjalistka z zakresu prawa karnego materialnego, była sędzia w sprawach karnych, mediatorka w sprawach karnych, autorka kilkadziesiątu publikacji naukowych i dydaktycznych z zakresu prawa karnego i prawa wykroczeń, kryminologii, praw człowieka i sprawiedliwości naprawczej

Prawna ochrona przed przemocą wobec osób starszych w rodzinie i instytucjach opieki

Raport skrócony¹

1. Naukowcy nie mają wątpliwości, że dwiema formami instytucji, w których najczęściej dochodzi do przemocy, są rodzina (środowisko rodzinne) oraz instytucje opieki. Tym obszarom zostanie też poświęcona niniejsza analiza. Jej celem jest 1) przedstawienie różnorodnych rozwiązań prawnych, które mogą być zastosowane w przypadku stwierdzenia przemocy wobec osoby starszej oraz 2) ocena spójności i kompletności systemu wraz z propozycją zmian legislacyjnych.
2. W literaturze wskazuje się powszechnie 4 cechy przemocy; warto jednak zauważyć, że szczegółowy opis tych cech wprowadza wiele zamieszania pojęciowego:
 - **intencjonalność** – „sprawcy przemocy zwykle zachowują się wobec swoich ofiar w sposób nieprzypadkowy i zamierzony. I chociaż – jak często podkreślają – ich celem nie jest wyrządzenie krzywdy najbliższym, to dążą do bezwzględnego podporządkowania ich sobie. Zamiarem osób stosujących przemoc jest sprawowanie pełnej kontroli nad tym, co robią bliscy i wyznaczenie granic, w jakich mogą oni funkcjonować w rodzinie poprzez określenie, co mogą robić, a czego im nie wolno”;
 - **asymetria sił** – w przypadku przemocy w rodzinie chodzi również o przewagę emocjonalną, intelektualną, ekonomiczną lub społeczną;
 - **naruszenie praw i dóbr osobistych** – sprawca przemocy odbiera swoim ofiarom przysługujące im prawa i dobra;
 - **szkody i cierpienie ofiar** – szkody fizyczne, psychiczne i materialne.

Warto podkreślić, że ostatnio w piśmiennictwie pisze się o prowadzonych badaniach w oparciu o szersze pojęcie – **nadużycie**.

→ **Przedmiotem dalszych rozważań będą zachowania stanowiące przemoc i agresję, zaniedbanie lub lekkomyślne zachowanie wobec osób starszych, a także sytuacje konfliktowe, w których senior bierze udział.**

3. Skatalogowanie naruszeń praw osób starszych

Poniższy katalog został opracowany na podstawie paneli eksperckich, przeprowadzonych w ramach projektu oraz badań opisanych w literaturze przedmiotu, przyjmując, że chodzi o wszelkie naruszenia praw seniorów, a nie tylko te, które mieszczą się w ogólnie przyjmowanej definicji przemocy.

¹ Raport skrócony został opracowany o wcześniejszy pełny raport pt.: „**Prawna ochrona przed przemocą wobec osób starszych w rodzinie i instytucjach opieki**”, dostępny w wersji elektronicznej.

Dobro/wartość naruszane	Sposób naruszenia
Życie	zabójstwo, usiłowanie zabójstwa, narażenie na utratę życia, nakłanianie do samobójstwa, pobicie ze skutkiem śmiertelnym, skrajne zaniedbanie skutkujące śmiercią
Zdrowie	głodzenie, zła/monotonna dieta, niewłaściwa temperatura pomieszczenia, złe ubranie, brak higieny (w tym brudna pościel, brudne ubranie), niepodawanie lekarstw, brak dostępu do lekarza, stosowanie niesprawdzonych terapii; podawanie leków uspakajających lub usypiających bez zgody seniora; konieczność przechowywania jedzenia w niewłaściwych warunkach (pokój), brak reakcji na dolegliwości bólowe
Integralność cielesna	bicie, kopanie, szarpanie, krępowania rąk w czasie karmienia seniora
Wolność lokomocyjna	zakaz wychodzenia z domu, z pokoju; wyrzucanie z domu, oddawanie do szpitala bezzasadnie, do domu opieki bez zgody seniora, nieodebranie ze szpitala
Wolność od przymusu	zmuszanie do określonych zachowań (np. opiekowanie się wnukami), groźby, szantaże, zmuszanie do popełnienia przestępstw (np. fałszowania dokumentu, fałszywych zeznań/oświadczeń, nawet rozprawiania narkotyków) lub wykroczeń; dyktowanie trybu i stylu życia bezzasadnie
Dobrostan psychiczny	brak czułości, brak cierpliwości, brak czasu, brak uważności, protekcjonalizm, obwinianie, zniechęcanie do szukania pomocy, „rady na skróty”, wmawianie choroby psychicznej lub innych ograniczeń, krytyka („molestowanie moralne”); „odcinanie” od informacji (ważnych dla seniora), brak odwiedzin dzieci w czasie świąt; uniemożliwianie kontaktu z innymi dorosłymi dziećmi seniora
Wolność seksualna	gwałt/wymuszanie współżycia, czynności <i>quasiseksualne</i> (dotykanie, podglądanie), zmuszanie do słuchania, oglądania materiałów pornograficznych lub erotycznych; wulgarnie rozmowy; odmawianie prawa do seksualności; brak zgody na nowy związek seniora; zazdrość partnerska
Wolność wyznania i religii	zakaz/nakaz wyjścia do kościoła, zakaz/nakaz słuchania/oglądania nabożeństw, zakaz/nakaz przyjmowania kolędy, nieprzestrzeganie ważnych świąt kościelnych lub praktyk (np. zmuszanie do jedzenia mięsa w piątek); presja spowiedzi i przyjęcia księdza w czasie ciężkiej choroby; krytyka wiary/religii; wyprzedawania przedmiotów kultu (krzyżyk), agresywne zachowania wobec odwiedzających przedstawicieli religii (księdza, Świadków Jehowy), rozliczanie z przekazywanych pieniędzy; konflikty religijne między seniorami w DPS, katolickie DPS - narzucające praktyki religijne; nieoddanie seniora Muzułmanina do szpitala, ponieważ placówka ta nie przestrzega ramadanu
Wolność przekonań politycznych i społecznych	zakaz/nakaz oglądania, słuchania występów politycznych, kupowania określonej prasy, zakaz/nakaz głosowania; konflikty „polityczne” seniorów w DPS; brak organizacji punktu

	wyborczego; brak możliwości głosowania, gdy pacjent został przyjęty w trybie pilnym; pozostawienie seniora w szpitalu na czas wyborów „bo głupio głosuje”
Prawo własności i posiadania/użytkowania	kradzieże, wymuszanie pożyczek, poręczanie lub „branie” kredytów, wymuszanie dostępu do konta, konieczność ponoszenia opłat za drobne czynności, „kupowanie” odwiedzin, niszczenie rzeczy, brak dbałości o rzeczy seniora, zmuszenie do zezwolenia na zamieszkanie w domu/mieszkanie seniora, przepisywania majątku, zmuszenie do użyczenia własnych rzeczy – samochodu, komputera, wyrzucanie rzeczy pamiątkowych, sentymentalnych; uniemożliwianie korzystania z rzeczy (kuchenka gazowa bez palników, toaleta zapychana kocim żwirkiem) ← przy użyciu szantażu emocjonalnego, wykorzystywanie okresu wdowieństwa, wmawianiu demencji, brak czujności/oszustwo notariusza i brak możliwości ingerencji lekarza; wykorzystanie niepoczytalności; opłaty za zrobienie drobnych zakupów przez personel DPS
Warunki mieszkaniowe	naruszanie komfortu cieplnego, odpowiedniego oświetlenia, ciszy, zaniedbanie ładu i porządku, uniemożliwianie korzystania z pomieszczeń lub urządzeń, uniemożliwianie oglądania telewizji, słuchania radia
Poszanowanie czci	znieważanie, stosowanie wulgaryzmów w rozmowie, skracanie dystansu przez personel opiekuńczy (zwracanie się po imieniu lub <i>per</i> „babciu”, „dziadku”)
Prawo do prywatności	wchodzenie do pokoju seniora; umieszczenie seniora w pokoju przechodnim lub na rozkładanym łóżku w salonie; rodzina nie chce się wyprowadzić, bezzasadne przebywanie w pokoju/łazience w czasie toalety seniora, zabiegi pielęgnacyjne przy otwartych drzwiach; czytanie listów, maili, sms’ów seniora; niezapowiedziane wizyty połączone z wejściem do mieszkania seniora (←bliscy seniora posiadają klucze)
Autonomia	zmuszenie do napisania/zniszczenia testamentu, posiadanie zwierzęcia, roślin w pokoju/mieszkanie; zmuszenie do rozwodu rodziców przez skonfliktowane dzieci brak możliwości oglądania/słuchania wybranych programów; nieszanowanie decyzji w kwestiach medycznych, faktyczne pozbawianie możliwości decydowania o czymkolwiek chociaż senior nie został ubezwłasnowolniony; nadużywanie ubezwłasnowolnienia; brak możliwości wyjechania z domu na wakacje z obawy o majątek zniszczony/ukradziony przez bliskich; wymuszony lub zabroniony pobyt w DPS; egzekwowanie regulaminu i zasad funkcjonowania DPS, który ogranicza wolność seniorom (narzucanie współlokatorów, godzin i rodzaju zajęć, posiłków, rehabilitacji; kontrola wyjść); likwidacja w DPS-ach Rad Mieszkańców → brak rzeczywistej instytucji kontrolnej (i obiektywnego oglądu sytuacji seniorów); niedostępność najnowszych urządzeń – np. automatów sprzedażowych
Inne	- całkowity brak zainteresowania seniorem mieszkającym osobno (co może przybierać postać wyżej wymienionych naruszeń); - porzucenie, podrzucenie, nieodebranie ze szpitala;

	<ul style="list-style-type: none"> - wykluczenie np. informatyczne; - przekroczenie prawa do godnego umierania (remont); - dyskryminacja ze względu na wiek (pośrednia i bezpośrednia, odmowa finansowania określonych zabiegów)
--	---

Wnioski – do zagadnień problematycznych z perspektywy ochrony seniorów przed przemocą należy zaliczyć:

- I. Zachowania naruszające dobro osób starszych nie zawsze są przemocą w rozumieniu różnych definicji.
 - II. Problem intencji jako element przemocy (sami seniorzy nie zawsze naruszenia swojego dobrostanu odbierają jako przemoc, znając dobre intencje opiekunów), w grę wchodzi także brak umiejętności, wiedzy oraz niechęć opiekuna lub seniora do określonych czynności (wstyd, obrzydzenie itp.). Ponadto intencja/zamiar zdaniem niektórych nie zawsze dot. krzywdzenia, ale przejęcia kontroli i wtedy też można mówić o przemocy.
 - III. Zachowania „nieprzemocowe” mogą mieć postać zachowań obiektywnie nagannych lub neutralnych, a nawet pozytywnych, ale uciążliwych dla seniora – np. (zbędna) kontrola, izolacja, uniemożliwienie opuszczenia mieszkania.
 - IV. Odrębny problem stanowi zaniedbywanie szczególnych potrzeb seniora (np. właściwa dieta, potrzeba ruchu itp.) – pojawia się pytanie, czy jest to forma przemocy.
 - V. Brak sygnalizowania potrzeb przez samego pokrzywdzonego, co oznacza, że w przypadku ich nierealizowania brak jest zamiaru krzywdzenia przez zaniedbanie, ale równocześnie może oznaczać konieczność rozważenia szczególnej roli lekarza w przekazywaniu informacji/szkoleniu bliskich seniora.
 - VI. Problem alienacji seniora.
 - VII. Zachowania przemocowe to często konglomerat różnych jego postaci.
 - VIII. Kondycja psychofizyczna seniorów sprawiająca, że drobne czyny/zachowania wywołują poważniejszy skutek niż u osoby młodej i zdrowej (por. tzw. zespół kruchości); ta kwestia utrudnia też identyfikację przyczyn zmian na ciele.
 - IX. Pojęcie „**dobro seniora**” różnie interpretowane przez podmioty, zajmujące się tą samą osobą i co najważniejsze – można być różna od postrzegania przez samego seniora. To oznacza, że ocena zachowań (np. zabronienie wyjścia z domu) może się różnić.
4. Poniżej zestawiono poszczególne przepisy kodeksu karnego, które mogą być zastosowane przy określonych naruszeniach. Lista tych naruszeń – co wcześniej podniesiono – została sporządzona w oparciu o wypowiedzi ekspertów oraz przegląd literatury badawczej. Przepisy zostały opatrzone krótkimi uwagami, które rozwinięte zostały w Raporcie podstawowym (stan prawny na 23 stycznia 2023 r.).

Przepis	Treść	Zachowania	Uwagi – istotne z perspektywy tematu <i>Uwaga dotycząca wszystkich przepisów – również usiłowanie każdego z przestępstw jest karalne</i>
Art. 148	Kto zabija człowieka, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 8, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności.	Zabójstwa, jego usiłowanie	Popelniane przez zaniechanie – przez gwaranta nienastąpienia skutku; konieczne jest ustalenie związku przyczynowego między działaniem sprawcy a skutkiem, umyślne
Art. 148 § 4	Kto zabija człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10	Zabójstwo w afekcie, w czasie kłótni, sporu, wybuchowego konfliktu, po doznanej krzywdzie	Umyślne, ustalenie związku przyczynowego między działaniem sprawcy a skutkiem
Art. 150	Kto zabija człowieka na jego żądanie i pod wpływem współczucia dla niego, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5	Zabójstwo eutanatyczne (eutanzja) – na żądanie; również usiłowanie	Popelniane przez działanie i zaniechanie, przez zaniechanie – przez gwaranta nienastąpienia skutku; umyślne,
Art. 151	Kto namową lub prze udzielenie pomocy doprowadza człowieka do targnięcia się na własne życie, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5	Nakłanianie i pomoc do samobójstwa – w jakikolwiek sposób	Popelniane przez zaniechanie – przez gwaranta nienastąpienia skutku; umyślne
Art. 155	Kto nieumyślnie powoduje śmierć człowieka, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5	Nieumyślne spowodowanie śmierci; jakiegokolwiek niezamierzone zachowania doprowadzające do śmierci seniora – np. zła dieta, niepodanie lekarstwa, złe traktowanie	Brak zamiaru – naruszenie reguł ostrożności; Popelniane przez działanie i zaniechanie przez zaniechanie – przez gwaranta nienastąpienia skutku; konieczne jest ustalenie związku przyczynowego między działaniem sprawcy a skutkiem
Art. 156 -157	Art. 156. § 1. Kto powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu w postaci: 1) pozbawienia człowieka wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia, 2) innego ciężkiego kalectwa (...), podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. § 2. Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Art. 157. § 1. Kto powoduje naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia, inny niż określony w art. 156 § 1, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Kto powoduje naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia	Uszczerbki na zdrowiu w różnej postaci (jeśli tylko naruszenie nietykalności cielesnej → art. 216), w jakikolwiek sposób – nie tylko przemocą, ale np. zła dieta, niepodanie lekarstwa, złe traktowanie	Popelniane przez działanie lub zaniechanie, przez zaniechanie – przez gwaranta nienastąpienia skutku; konieczne jest ustalenie związku przyczynowego między działaniem sprawcy a skutkiem; umyślne i nieumyślne Tryb ścigania art. 157: § 4. Ściganie przestępstwa określonego w § 2 lub 3, jeżeli naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia nie trwał dłużej niż

	trwający nie dłużej niż 7 dni, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. § 3. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 lub 2 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.		7 dni, odbywa się z oskarżenia prywatnego, chyba że pokrzywdzonym jest osoba najbliższa zamieszkująca wspólnie ze sprawcą. § 5. Jeżeli pokrzywdzonym jest osoba najbliższa, ściganie przestępstwa określonego w § 3 następuje na jej wniosek.
Art. 160	§ 1. Kto naraża człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Jeżeli na sprawcy ciąży obowiązek opieki nad osobą narażoną na niebezpieczeństwo, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 3. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 lub 2 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.	Kreowanie wszelkich sytuacji niebezpiecznych dla życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (ich opis – art. 156 § 1)	Przez działanie lub zaniechanie; przez zaniechanie – przez gwaranta nienastąpienia skutku; konieczne jest ustalenie związku przyczynowego między działaniem sprawcy a skutkiem; umyślne i nieumyślne
Art. 162	Kto człowiekowi znajdującemu się w położeniu grożącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu nie udziela pomocy, mogąc jej udzielić bez narażenia siebie lub innej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.	Nieudzielenie pomocy w sytuacjach najpoważniejszych (groźba śmierci lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu), umyślne	Każdy ma taki obowiązek, nie tylko członek rodziny czy opiekun
Art. 189	§ 1. Kto pozbawia człowieka wolności, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2a. Jeżeli pozbawienie wolności, o którym mowa w § 2, dotyczy osoby nieporadnej ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12	Wszelkie formy izolacji, przy zastosowaniu dowolnego sposobu	Umyślne
Art. 190	Kto grozi innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę lub szkodę osoby najbliższej, jeżeli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.	Wszelkie formy groźby popełnienia przestępstwa	Umyślne Ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego
Art. 190a	§ 1. Kto przez uporczywe nękanie innej osoby lub osoby jej najbliższej wzbudza u niej uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia lub istotnie narusza jej prywatność, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy	Wszelkie formy nieakceptowalnego zachowania, który musi powodować: poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia lub istotnie narusza jej prywatność	Umyślne, konieczna uporczywość = wielokrotność § 4. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2

	do lat 8. § 3. Jeżeli następstwem czynu jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.		następuje na wniosek pokrzywdzonego
Art. 191	§ 1. Kto stosuje przemoc wobec osoby lub groźbę bezprawną w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 1a. Tej samej karze podlega, kto w celu określonym w § 1 stosuje przemoc innego rodzaju uporczywie lub w sposób istotnie utrudniający innej osobie korzystanie z zajmowanego lokalu mieszkalnego.	Jakiegokolwiek zachowania przemocowe wobec osoby, ale w ściśle określonym celu – zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia	Umyślne § 3. Ściganie przestępstwa określonego w § 1a następuje na wniosek pokrzywdzonego
Art. 192	§ 1. Kto wykonuje zabieg leczniczy bez zgody pacjenta, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.	Podstępne wykonywanie zabiegów, podawanie lekarstw	Umyślne, zasadniczo może popełnić tylko lekarz, ale pomocnictwo i podżeganie jest karalne
Art. 193	Kto wdziera się do cudzego domu, mieszkania, lokalu, pomieszczenia albo ogrodzonego terenu albo wbrew żądaniu osoby uprawnionej miejsca takiego nie opuszcza, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku	Przebywanie w domu pokrzywdzonego bez jego zgody; również gdy nie chce opuścić dobrowolnie mieszkania, lokalu	Umyślne Wdarcie oznacza bez woli osoby pokrzywdzonej
Art. 196	Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.	Niszczenie przedmiotów kultu	Umyślne, kontrowersyjne
Art. 197 -199	Art. 197. § 1. Kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 2. Jeżeli sprawca, w sposób określony w § 1, doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Art. 198. Kto, wykorzystując bezradność innej osoby lub wynikający z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej brak zdolności tej osoby do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, doprowadza ją do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.	Zgwałcenia i inne czynności seksualne (wykonywanie lub poddanie się nim); przy czym albo sprawca ma zastosować przemoc, groźbę lub podstęp (art. 197 – typ podstawowy) albo wykorzystać bezradność (art. 198 – typ łagodniej karany) albo przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia (art. 199 – typ łagodniej karany); „obcowanie płciowe” – nie tylko akty cielesnego spółkowania, ale również ich surogaty (wszelkie sytuacje, gdy organy płciowe sprawcy mają bezpośredni kontakt	Karalne też usiłowanie i wszystkie formy współdziałania. Przy zgwałceniu typu podstawowego (art. 197 § 1) sprawca musi stosować środki o których mowa

	<p>Art. 199. § 1. Kto, przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia, doprowadza inną osobę do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.</p>	<p>z organami płciowymi pokrzywdzonego lub tymi częściami ciała pokrzywdzonego, które sprawca traktuje równoważnie z organami płciowymi pokrzywdzonego. W pojęciu „inna czynność seksualna” mieszczą się wszelkie inne zachowania dot. szeroko rozumianego życia płciowego człowieka, np. dotykane narządów płciowych pokrzywdzonego, pieścizoty, w których sprawca dotyka ciała ofiary, pocałunki</p>	
<p>Art. 207</p>	<p>§ 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 1a. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 2. Jeżeli czyn określony w § 1 lub 1a połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1-2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.</p>	<p>Wiele różnorodnych zachowań nacechowanych przemocą fizyczną, werbalną, psychiczną (tu zmieści się też przemoc ekonomiczna), kontrola, zakazy i nakazy, niszczenie rzeczy, różne zachowania nieakceptowalne o pewnym stopniu intensywności; np. zabicie zwierzęcia należącego do pokrzywdzonego</p>	<p>Umyślne, pewna wielokrotność; Konieczna nierównowaga sił</p>
<p>Art. 209</p>	<p>§ 1. Kto uchyla się od wykonania obowiązku alimentacyjnego (...), jeżeli łączna wysokość powstałych wskutek tego zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych (...), podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. § 1a. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 naraża osobę uprawnioną na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.</p>	<p>Zaniedbanie ekonomiczne</p>	<p>Wcześniej ustalony obowiązek alimentacyjny – może je więc popełnić wyłącznie zobowiązany, umyślne</p>

Art. 210	§ 1. Kto wbrew obowiązкови troszczenia się o małoletniego poniżej lat 15 albo o osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny osobę tę porzuca, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Jeżeli następstwem czynu jest śmierć osoby określonej w § 1, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.	Porzucenie osoby w miejscu, które nie jest przeznaczone do udzielania opieki	Umyślne, może je popełnić wyłącznie osoba zobowiązana do troszczenia się o seniora
Art. 211	Kto, wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru, uprowadza lub zatrzymuje małoletniego poniżej lat 15 albo osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.	Przetrzymywanie wbrew woli opiekuna (niezależnie od woli seniora)	Umyślne
Art. 212	§ 1. Kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.	Znieważenie – przywoływanie informacji prawdziwych lub fałszywych, które mogą (potencjalnie) poniżyć seniora	Umyślne, Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2 odbywa się z oskarżenia prywatnego
Art. 216	§ 1. Kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby znieważa do osoby tej dotarła, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności.	Znieważa – zachowanie obraźliwe	Umyślne, Ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego
Art. 217	Art. 217. § 1. Kto uderza człowieka lub w inny sposób narusza jego nietykalność cielesną, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.	Uderzenia i inne agresywne zachowania, które nie powodują uszczerbku na zdrowiu; ponadto – oblewanie cieczą, rzucanie czapki	Umyślne, Ściganie odbywa się z oskarżenia prywatnego
Art. 244	Kto nie stosuje się do orzeczonego przez sąd (...) przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu zbliżania się do określonych osób lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (...), podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.	Powrót do wspólnego mieszkania, odwiedziny, kontakt z pokrzywdzonym (bezpośredni lub pośredni)	Umyślne, dotyczy skazanego, który narusza nałożone zakazy, niezależnie od woli pokrzywdzonego, który np. sam prosi o powrót bliskiego do domu
Art. 250	Kto, przemocą, groźbą bezprawną lub przez nadużycie stosunku zależności, wywiera wpływ na sposób głosowania	Zmuszanie do głosowania lub uniemożliwienie oddania głosu	Jest mowa o stosunku zależności, więc w wielu sytuacjach będzie chodziło

	osoby uprawnionej albo zmusza ją do głosowania lub powstrzymuje od głosowania, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.		też o seniora. Senior nie będzie miał statusu pokrzywdzonego
Art. 270	§ 1. Kto, w celu użycia za autentyczny, podrabia lub przerabia dokument lub takiego dokumentu jako autentycznego używa, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.	Wszelkie postacie fałszowania	Senior, którego podpis został podrobiony nie ma statusu pokrzywdzonego
Art. 275	§ 1. Kto posługuje się dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby albo jej prawa majątkowe lub dokument taki kradnie lub go przywłaszcza, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.	Bezprawne posługiwanie się DO, jego kradzież lub przywłaszczenie	Umyślne
Art. 276	Kto niszczy, uszkadza, czyni bezużytecznym, ukrywa lub usuwa dokument, którym nie ma prawa wyłącznie rozporządzać, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.	Niszczanie innych dokumentów	Umyślne, działanie i zaniechanie
Art. 278	Art. 278. § 1. Kto zabiera w celu przywłaszczenia cudzą rzecz ruchomą, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.	Kradzież, tylko w celu przywłaszczenia – czyli traktowania rzeczy jak własnej; szkoda musi być powyżej 500/800 zł (jeśli poniżej – wykroczenie z art. 119 k.w.), zabór rzeczy o wartości niemajątkowej – wykroczenie z art. 126 k.w.	Umyślne, działanie § 4. Jeżeli kradzież popełniono na szkodę osoby najbliższej, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego.
Art. 284	§ 1. Kto przywłaszcza sobie cudzą rzecz ruchomą lub prawo majątkowe, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Kto przywłaszcza sobie powierzoną mu rzecz ruchomą, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.	Np. zatrzymanie cudzej rzeczy, tylko cel przywłaszczenia Szkoda musi być powyżej 500/800 zł (jeśli poniżej – wykroczenie z art. 119 k.w.)	Umyślne § 4. Jeżeli przywłaszczenie nastąpiło na szkodę osoby najbliższej, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego.
Art. 286	§ 1. Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.	Oszustwo, zamiar musi pojawiać się przed podjętym zachowaniem przez sprawcę	Umyślne § 4. Jeżeli czyn określony w § 1–3 popełniono na szkodę osoby najbliższej, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego.
Art. 288	§ 1. Kto cudzą rzecz niszczy, uszkadza lub czyni niezdatną do użytku, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.	Szkoda powyżej 500/800 zł (jeśli poniżej – wykroczenie z art. 124 k.w.), niszczenie	Umyślne Przez działanie lub zaniechanie; przez zaniechanie – przez

		rzeczy o wartości niemajątkowej – wykroczenie z art. 126 k.w.	gwaranta nienastąpienia skutku; ustalenie związku przyczynowego między działaniem sprawcy a skutkiem; § 4. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2 następuje na wniosek pokrzywdzonego.
--	--	---	--

Ostatnia nowelizacja kodeksu karnego (jeszcze nie weszła w życie) wprowadziła m.in. art. 53 § 2a, zgodnie z którym okolicością obciążającą jest „wykorzystanie bezradności, niepełnosprawności, choroby lub podeszłego wieku pokrzywdzonego” (w praktyce sądy taką zasadę stosowały).

5. PROPOZYCJE ZMIAN:

Prawo karne:

Mając na uwadze, że prawo karne ma być ostatecznością (*ultima ratio*), a pierwszoplanowe środki zapobiegające przemocy powinny mieć charakter administracyjny i cywilnoprawny, ostatecznie w prawie karnym proponowane są niewielkie zmiany:

5.1. przepis art. 207 – tzw. znęcanie się

5.1.1. wady zgłaszane w piśmiennictwie:

- pojęcie znęcania się zakłada nierówność sił między stronami konfliktu – uznajemy, że jest to właściwe podejście → zatem, gdy sprawa ma charakter konfliktu między stronami bez przewagi należy wszcząć dwie sprawy karne co do różnych podmiotów
- przyjmuje się zazwyczaj, że chodzi o zachowania wielorazowe (tylko wyjątkowo, przy bardzo dużej intensywności wystarczy zachowanie jednorazowe) → można zastosować inną klasyfikację prawną czynu (inne „artykuł”), ale to spowoduje brak statusu „sprawcy znęcania się – przemocy domowej”, co może mieć znaczenie dla innych rozstrzygnięć
- odpowiedzialność tylko za zachowania umyślne – przyznać jednak trzeba, że jest to zgodne z dominującą definicją przemocy, jako zachowaniem intencjonalnym
- brak uwzględnienia w zakresie przepisu przemocy ekonomicznej

5.1.2 propozycje zmian:

- 1) postulat do organów stosujących prawo karne o interpretowanie pojęcia „znęcania się” zgodnie z definicją przemocy z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (w tym jednorazowość zachowania się)
- 2) rozważenie uwzględnienia w przepisach przemocy ekonomicznej

5.1.3 uzasadnienie:

- ad. 1) nieuzasadnione zawężenie opisu czynu, co prowadzić może do bezkarności,
- ad. 2) poszerzenie pola kryminalizacji o zachowania powodujące szkodę materialną, które często są elementem naruszania praw seniorów

5.2. przepis art. 191 i art. 197 – zmuszanie i zgwałcenie

5.2.1. wady – pojęcie przemocy w treści przepisu, co nie pozwala na ściganie sprawcy,

który wykorzystuje przewagę, ale bez użycia przemocy (przewaga wynika z młodego wieku, siły, pozycji, co pokrzywdzony sobie uświadamia, więc nie oponuje)

5.2.2 propozycje zmian – dodanie znamion do przepisu art. 191 np. w postaci „wykorzystując zależność” oraz usunięcie znamienia przemocy, groźby oraz podstępu z art. 197 – powinno być „bez zgody”.

5.2.3 uzasadnienie - oddanie charakteru czynów, gdy przemoc jest zbędna z powodu kondycji seniora

5.3. przepis art. 280 – rozbój

5.3.1. wady – nie uwzględnia „słabej” kondycji seniora, zatem wykorzystanie przewagi wiekowej, ale bez użycia przemocy i groźby nie będzie rozbojem

5.3.2 propozycje zmian – dodanie w przepisie znamion uwzględniających starość (np. „wykorzystując nieporadność ze względu na wiek”)

5.3.3 uzasadnienie – oddanie charakteru rozbójniczej kradzieży, gdy przemoc jest zbędna z powodu kondycji seniora

5.4. brak przepisu dotyczącego zaniedbania seniora – zaniechanie opieki

5.4.1. wady zgłaszane w piśmiennictwie – brak karnoprawnej reakcji, gdy do zaniedbania dochodzi ze strony dorosłych członków rodziny – obecnie nie można zastosować przepisu np. art. 157 k.k., gdy brak opieki ze strony najbliższych powoduje uszczerbek na zdrowiu ponieważ przepisy prawa karnego wymagają, aby na osobie odpowiedzialnej ciążył prawny obowiązek określonego zachowania się (zapobieżenia skutkowi – art. 2 k.k.)

5.4.2 propozycje zmian – KONIECZNOŚĆ ROZWAŻENIA czy 1) obowiązek opieki na seniorem (podobny do opieki nad małoletnim) powinien być nałożony np. na dorosłe dzieci, wnuki itp., a w dalszej części rozważenie – oraz czy 2) naruszenie takiego obowiązku powinno być karalne

5.4.3 uzasadnienie – różnorodne podejście do tzw. źródeł obowiązku (tzn. czy relacje rodzinne, wspólne zamieszkiwanie mogą być źródłem obowiązku na podstawie zasad współżycia społecznego, moralności, tradycji), powoduje, że dziś stanowisko prawa karnego nie jest jednoznaczne

Dodatkowe wyjaśnienie: w obecnym stanie prawnym ograniczone zastosowanie może mieć jedynie przepis art. 162 k.k., który odnosi się wyłącznie do niebezpieczeństwa dla życia i niebezpieczeństwa powstania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu i dotyczy wyłącznie zachowań umyślnych.

5.5. przepis art. 210 k.k. – porzucenie

5.5.1. wady – niejednoznaczność pojęcia porzucenia (czy np. nieodebranie ze szpitala) oraz wąski krąg osób odpowiedzialnych (w związku z pytaniem – kto jest zobowiązany do troszczenia się o osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny w wieku senioralnym)

5.5.2 propozycje zmian – KONIECZNOŚĆ ROZWAŻENIA, czy obowiązek opieki nad seniorem (podobny do opieki nad małoletnim) powinien być nałożony np. na dorosłe dzieci, wnuki itp., jeśli tak – doprecyzowanie znamion (np. „kto porzuca lub w inny sposób uchyla się od obowiązku opieki wobec osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny”)

5.5.3 uzasadnienie – zapewnienie jednolitego stanowiska w zakresie karnoprawnej reakcji na nieodebranie ze szpitala, podrzucanie do szpitala itp.

5.6 przepisy dotyczące środków karnych – art. 39 pkt 2b (zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu) i 2e (nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym)

5.6.1 wady – orzeczenie takiego zakazu lub nakazu może pogorszyć sytuację – majątkową, psychiczną, emocjonalną seniora (gdy sprawca dobrowolnie jakieś czynności wykonywał), a nie jest przewidziany obowiązek wysłuchania pokrzywdzonego w tym zakresie

5.6.2. propozycja zmian – konieczność wysłuchania (w miarę możliwości) seniora co do orzeczenia takiego środka

5.5.3 uzasadnienie – zapewnienie poszanowania autonomii seniora i jego dobrostanu.

Gruntownej analizie wymaga też ocena obecnych trybów ścigania. Przeważająca liczba przestępstw ściganych z urzędu może zniechęcać do składania zawiadomień o czynie właśnie ze względu na fakt, że raz wszczęte postępowanie nie może być – z woli pokrzywdzonego – umorzone. Warto zatem rozważyć tryb ścigania na wniosek, która daje pokrzywdzonemu nieco autonomii w zakresie kontynuowania postępowania karnego, a jednocześnie zdejmuje z niego ciężar samodzielnego oskarżenia.

Propozycje zmian w innych regulacjach (które zgodnie z zasadą, iż prawo karne jest ostatecznością, powinny być wprowadzone w pierwszej kolejności):

1) Wypracowanie fundamentalnych zasad obowiązku opieki wobec osób starszych.

W obecnym systemie brak jest jednoznacznie określonego modelu pieczy nad osobami nieporadnymi ze względu na wiek. Możliwe są trzy („wyjściowe”) modele obowiązku opieki nad seniorem – obowiązek obciąża:

- a) członków rodziny – należy określić stopień pokrewieństwa zobowiązujący do opieki, zakres i formę zobowiązań;
- b) wyspecjalizowane podmioty państwa, które w zamian na wypracowaną emeryturę sprawuje kompleksową opiekę;
- c) samego seniora, w interesie którego jest zawczasu przygotowanie sobie środków na starość i podjęcia decyzji co do form wykorzystywanego wsparcia.

Zwrócić uwagę należy na fakt, że opieka nad seniorem nie jest odbiciem lustrzanym opieki nad małoletnim. Z jednej strony rodzicielska opieka nad dzieckiem „asekurowana” jest rozbudowanym aparatem wsparcia ze strony państwa (włącznie do przejęcia całkowitej pieczy na dzieckiem). Z drugiej – nieporadność dziecka co do zasady z wiekiem maleje i znając wiek dziecka nietrudno jest ustalić zakres obowiązków skorelowany z jego potrzebami. W przypadku seniora każda sytuacja jest inna i wymaga zindywidualizowanej oceny.

Wybór i opracowanie konkretnego modelu wymaga wcześniej szerokiego dyskursu ze specjalistami różnego rodzaju. Konieczne jest przy tym uwzględnienie nie tylko tradycji, ale gwałtownych zmian kulturowych, demograficznych oraz ekonomicznych.

System nie musi realizować jednego wybranego modelu – może mieć charakter mieszany. Opracowanie systemu jest istotne nie tylko z perspektywy zaspakajania potrzeb życiowych seniorów, ale – co istotne z perspektywy niniejszego raportu – pozwoli na precyzyjne określenie definicji i form przemocy. Spójne założenia systemu pozwolą m.in. na przesądzenie, czy w zakresie przemocy mieści się zaniedbanie, zaniedbanie ekonomiczne, porzucenie i kto za taką przemoc może ponosić odpowiedzialność.

d) Wypracowanie spójnej, powszechnie obowiązującej i racjonalnej definicji przemocy

Obecna definicja przemocy wciąż rodzi problemy interpretacyjne i wątpliwości co do zakresu tego pojęcia. Definicja powinna jednoznacznie określać a) sposób zachowania sprawcy, b) przesądzać, czy zachowanie to ma wywołać określony skutek oraz c) jak ma wyglądać element świadomości sprawcy w odniesieniu do jego zachowań (kwestia umyślności).

Proponowana I definicja przemocy:

Przemoc to każde umyślne zachowanie (działanie i zaniechanie, tj. brak wymaganego przez prawo zachowania), powodujące krzywdę fizyczną, psychiczną lub szkodę materialną (ekonomiczną).

Umyślność oznacza, iż sprawca musi mieć zamiar wyrządzenia krzywdy lub szkody, tj. chce taki skutek osiągnąć lub godzi się na to, że swoim zachowaniem skutek taki spowoduje.

Oznacza to, że nie każda krzywda wyrządzona seniorowi stanowi przemoc. Nie oznacza to, że pozostałe formy krzywdzenia nie są (lub nie powinny) być uregulowane m.in. przez prawo karne (np. przewidziana jest odpowiedzialność karna nieumyślne spowodowanie uszczerbku na zdrowiu).

Działanie ma miejsce w przypadku aktywnego zachowania sprawcy, zaniechanie – gdy sprawca nie realizuje nałożonego na niego przez prawo obowiązku. Nie będzie więc przemocą np. emocjonalne zaniedbanie seniora, opuszczenie go, niedostarczenie środków do życia, gdy brak jest podstawy prawnej obowiązku dostarczania takich środków (tu istotne będą rozstrzygnięcia, o których punkt wyżej była mowa).

Podkreślić należy, że zaproponowana wyżej definicja nie przesądza, że elementem przemocy ma być dysproporcja sił, czy też dominacja jednej osoby nad drugą. To oznacza, że obejmuje również sytuacje konfliktowe, gdy dwie strony wzajemnie wobec siebie przemoc stosują. Definicja przemocy zgodna z jej kryminologicznym ujęciem musiała być mieć postać:

Preferowana definicja przemocy (II):

Przemoc to każde umyślne zachowanie (działanie i zaniechanie, tj. brak wymaganego przez prawo zachowania), powodujące krzywdę fizyczną, psychiczną lub szkodę materialną (ekonomiczną) u osoby zależnej od sprawcy.

Przy czym zależność ta może być stała lub przemijająca, mieć charakter formalny lub nieformalny, wynikać z relacji prawnych, rodzinnych, emocjonalnych, finansowych (ekonomicznych).

e) Nowelizacja kodeksu rodzinnego i opiekuńczego

W przypadku uznania, że rodzina powinna ponosić ciężar opieki nad seniorem, przeformułować należy aksjologię kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, wprowadzając do jego treści takie ujęcie. To oznacza, że w k.r.o. musi pojawić się katalog obowiązków wobec seniora wraz ze wskazaniem podmiotów zobowiązanych.

Przykładowo, w przypadku uznania za właściwy modelu pierwszego (1.a), w k.r.o. powinien m.in. pojawić się przepis analogiczny do obecnego art. 95 k.r.o., przy czym ograniczony do obowiązku pieczy nad osobą i majątkiem seniora. Obowiązek ten może odnosić się wyłącznie do zstępnych lub może być zadekretowany szerszy zakres zobowiązanych. Istotną kwestią będzie opracowanie trybu postępowania w przypadku braku realizacji ww. obowiązków. Przestanką aktywizującą wspomniany obowiązek powinna być nieporadność fizyczna lub mentalna, uniemożliwiająca samodzielne zaspakajanie podstawowych potrzeb życiowych.

Wszystkie te uwagi skłaniają do wniosku, iż w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (w przypadku wybrania modelu 1.a) powinien pojawić się nowy rozdział, odnoszący się do pieczy nad osobą starszą, sprawowanej przez pełnoletnich członków rodziny.

Pozostawienie systemu prawa rodzinnego w niezmienionym kształcie powoduje, że dorośli członkowie rodziny nie ponoszą – co do zasady – odpowiedzialności za zaniedbanie seniora, nawet, jeśli doprowadzi do uszczerbku na zdrowiu lub śmierci.

f) Znowelizowanie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy poprzez uwzględnienie sytuacji seniora, jako osoby doznającej przemocy (lub będącej jej sprawcą).

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy seniora nie uwzględnia specyfiki seniora jako pokrzywdzonego i jego sytuacji osobistej, psychicznej, materialnej.

Należy doprecyzować sytuację prawną, organizacyjną i ekonomiczną seniora w sytuacji, gdy wobec osoby stosującej przemoc wobec niego zastosowany zostanie środek przewidziany w art. 11a ustawy (tzw. przymusowe opuszczenie mieszkania). Przykładowo kto, na czyj koszt, w jakim zakresie zobowiązany jest do zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych pokrzywdzonej osoby, gdy jest to np. osoba starsza leżąca, a nie ma orzeczonego obowiązku alimentacyjnego.

Należy doprecyzować sytuację prawną, organizacyjną i ekonomiczną seniora, który sam jest sprawcą przemocy nad inną osobą starszą, a który w żaden sposób nie jest w stanie zaspokoić swoich potrzeb życiowych, w przypadku zastosowania środka przewidzianego w ww. przepisie – np. brak możliwości wynajęcia mieszkania.

Rozważyć należy wprowadzenie mechanizmu analogicznego do art. 12b (dotyczącego się do małoletniego), przy czym rozwiązanie takie musiałoby być powiązane z zapewnieniem tymczasowego pobytu w DPS.

Ustawa przewiduje zbyt mały wachlarz środków stosowanych wobec osoby stosującej przemoc, zwłaszcza niezbyt intensywną (np. polegającej na zaniechaniu). Konieczne jest rozważenie wprowadzenia do ustawy środków oddziaływania na osobę stosującą przemoc o charakterze informującym (uświadamiającym), terapeutycznym, zobowiązującym, co pozwoli na minimalizację ryzyka ponownej przemocy bez zrywania więzi rodzinnych. Przykładowo – skierowanie na psychoterapię agresji, terapię alkoholowej, wypracowanie podziału przestrzeni domowej, korzystania z urzędzeń). Rozważyć należy, aby obok środka w postaci przymusowego opuszczenia mieszkania,

był środek (podobnie jak w prawie angielskim – The Family Law Act 1996 r.) podział nieruchomości, poprzez wydzielenie stref, w których sprawcy nie wolno przebywać.

g) Wypracowanie instytucji asystenta prawnego o szerokich uprawnieniach reprezentacyjnych i szerokiej wiedzy o aktualnych przepisach umożliwiających m.in. reakcję na przemoc.

Analogicznie do instytucji asystenta rodziny powinien zostać utworzona funkcja asystenta seniora, który będzie wspierał go w organizowaniu życia w przypadku nieporadności. Asystent powinien znać podstawowe regulacje prawne wiążące się z uprawnieniami seniora, mieć możliwość prawnej reprezentacji go przy załatwianiu podstawowych spraw urzędowych.

W zakresie sytuacji przemocowych asystent taki powinien mieć następujące uprawnienia:

- informowanie seniora o wszystkich możliwych rozwiązaniach prawnych w przypadku zaistnienia przemocy i konsekwencji prawnych tak dla osoby doznającej, jak i stosującej przemoc;
- informowanie o możliwościach uzyskania pomocy i motywowanie do korzystania z niej, np. usługi opiekuńcze, ośrodki wsparcia dziennego, itp.;
- towarzyszenie osobie starszej w kontaktach z instytucjami, służbami np. Komisją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Zespołem Interdyscyplinarnym, Ośrodkiem Pomocy Społecznej itp.;
- przekazywanie pracownikom socjalnym informacji mogących mieć wpływ na planowanie pomocy udzielanej osobie starszej przez ośrodek pomocy społecznej;
- możliwość zgłaszania faktu pokrzywdzenia przemocą stosownym organom;
- możliwość reprezentowania seniora w postępowaniach, gdy nie jest konieczne osobiste zaangażowanie (np. składanie wniosków dowodowych, wnioskowanie o ustanowienie pełnomocnika, składanie wniosku o przesłuchanie w miejscu zamieszkania itp.);
- pomoc w przygotowaniu pism procesowych (gdy senior nie ma pełnomocnika);
- obecność i wsparcie w czasie prowadzenia mediacji;
- pomoc organizacyjna i prawna, gdy wobec sprawcy przemocy zostanie zastosowany przepis art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy;
- pomoc organizacyjna i prawna, gdy wobec sprawcy przemocy zostanie zastosowany środek karny lub obowiązek probacyjny polegający na nakazie opuszczenia lokalu przez sprawcę przemocy.

Bibliografia:

K. Baumann, *Osoby w okresie późnej dorosłości jako ofiary nadużyć*, Gerontologia Polska, tom 14, nr 3
D. Bek, A. Jaworska-Wieloch, O. Sitarz, *Prawo karne wobec naruszeń praw i wolności osób starszych*, Warszawa 2021.

D. Jaszczak-Kuźmińska, K. Michalska, *Przemoc^[1] w rodzinie wobec osób starszych^[2] niepełnosprawnych. Poradnik dla pracowników pierwszego kontaktu*, Warszawa 2010

B. Tobiasz-Adamczyk, *Osoby starsze^[1] niepełnosprawne jako kategoria osób szczególnie narażonych na przemoc* [w:] D. Jaszczak-Kuźmińska, K. Michalska, *Przemoc^[2] w rodzinie wobec osób starszych^[3] niepełnosprawnych. Poradnik dla pracowników pierwszego kontaktu*, Warszawa 2010

Fundacja Projekt Starsi

Jesteśmy ogólnopolską organizacją pozarządową, która chce poprawić jakość życia osób starszych w Polsce. Zabiegamy o godne, wolne od przemocy i cierpienia, życie starszych w Polsce. Wspieramy starszych i ich otoczenie, inicjujemy zmiany systemowe i promujemy pozytywne postawy wobec seniorów.

Przeciwdziałanie przemocy wobec starszych – to jeden z kluczowych obszarów naszej działalności, który rozwijamy od początku pracy fundacji. Realizujemy kampanie społeczne, edukujemy seniorów, ich otoczenie i opinię publiczną. Udzielamy bezpłatnej pomocy osobom starszym doświadczającym przemocy. Zawiadamiamy odpowiednie służby, udzielamy wsparcia telefonicznego, psychologicznego i pomocy prawnej, prowadzimy też grupę wsparcia. Edukujemy specjalistów: pracowników systemu pomocy społecznej, ochrony zdrowia, policjantów oraz księży, aby mogli lepiej rozpoznawać przemoc wobec starszych. Inicjujemy zmiany prawne i tworzymy narzędzia do diagnozy dla lekarzy takie jak Formularz Oceny Ryzyka Przemocy wobec starszych.

Więcej informacji o naszych działaniach
na stronie www.projektstarsi.pl
i pod numerem **537 375 505**.

Raport skrócony został opracowany w oparciu o pełny raport pt.: „Prawna ochrona osób starszych przed przemocą w rodzinie i instytucjach opieki.”
dostępny w wersji elektronicznej na stronie www.projektstarsi.pl

Projekt realizowany z dotacji programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.